

С. ВОВКАНИЧ, С. ЦАПОК

**ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ УКРАЇНИ: ЧИННИКИ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Плануючи адміністративно-територіальну реформу у контексті євроінтеграції України, треба думати глобально, діяти локально, а творити національно, почуваючи себе не тільки регіоналом, а й відповідальною частиною українського народу, якому необхідно ще утвердитися у світовій спільноті. А для цього ми повинні бути єдиним народом, мати нерозмитий гуманітарний та інформаційний простір. Домінантна національна ідея — «Україна — соборна, українська і конкурентна». Наша мотиваційна спрямованість — це орієнтація не лише на оволодіння традиційними знаннями як соціальною цінністю, а й творче продукування нових знань, проектів, інформації, акумулювання людського капіталу як базових чинників випереджального розвитку, формування національної гідності, патріотизму, духовності українців, щоб протистояти нівелюючим впливам глобалізації (як русифікації, так і космополітичної європеїзації).

Пропонуючи свою модель адміністративно-територіальної реформи України, автори статті обґрунтовують її парадигму — рекультивація державницьких ідеалів, збереження етнічної ідентичності у соціокультурному, мовно-інформаційному та інтелектуально-інноваційному вимірах.

Незалежно від того, досліджуватимемо процеси глобалізації чи, навпаки, — регіоналізації, національно-інтелектуальний трикутник «освіта — наука — інновації» домінуватиме у забезпеченні гідного рівня життя народу, зрештою, індексу людського розвитку та духовно-інтелектуального потенціалу країни. Ба більше, саме ефективні інновації — соціально-економіч-

ні, технічні, інформаційні тощо — формуватимуть каркас знаннємісткої економіки, обсяг і темпи впровадження сучасних інформаційних технологій, а відтак — впливатимуть на всі соціокультурні зміни спільноти. Тому справедливо, що під інноваціями найчастіше розуміють «механізм формування нових технологій і нових моделей поведінки, що створює передумову для со-

© ВОВКАНИЧ Степан Йосипович. Доктор економічних наук. Головний науковий співробітник Інституту регіональних досліджень НАН України.

ЦАПОК Сергій Олексійович. Кандидат філософських наук. Старший науковий співробітник інституту (Львів). 2007.

ціокультурних змін» [1, 251]. При цьому наголошується: здатність соціуму сприяти розв'язанню проблем, що безпосередньо постають перед ним та людиною зокрема, і є для них не лише насущними, а такими, які формуються історично, ментально і визначають вектор поступу та інтеграції у світову спільноту. Отже, рушійні сили та вдосконалення суспільних відносин істотно залежать від генерування і засвоєння різних інновацій, причому останні фактично є безпосереднім чинником подальшого прогресу суспільства, його потенцій у напрямі долучення до позитивів глобалізації.

Однак впливи глобалізації на суспільне життя актуалізують необхідність реалізації не тільки економічних реформ. Кожна країна об'єктивно зацікавлена в якнайшвидшому здійсненні комплексних реформ, повноцінному засвоєнні передового світового досвіду в економічній та інших сферах. Якщо ж те чи інше суспільство буде ігнорувати або несвоєчасно проводити економічні, соціальні, політичні, адміністративно-територіальні та інші реформи, співзвучні викликам часу, то воно неодмінно опиниться на узбіччі магістрального шляху цивілізаційного розвитку.

Особливо нагальною є потреба у комплексних соціально-економічних реформах, удосконаленні територіального поділу для постсоціалістичних країн та держав «третього світу», де має здійснюватися перехід від мобілізаційного, централізованого господарювання до **інноваційного** розвитку, запровадження ринкових відносин. В остаточному підсумку це передбачає досягнення обсягів і якості виробництва товарів, благ та послуг за умов оптимальних матеріальних, фінансових та інших витрат. Як показує практика, реформування економіки на ринкових засадах може здійснюватися за двома моделями: моделлю Чиказької школи, в основу якої покладено монетарну теорію і яку впроваджують Міжнародний

валютний фонд разом зі Світовим банком; моделлю реформ новітнього Китаю та деяких інших далекосхідних країн, що базується на інноваційних теоріях, інтенсифікації інвестицій у пріоритетні галузі народногосподарського комплексу.

Перша модель, яка декларує необмежену лібералізацію економічного життя, була сприйнята незалежною Україною без урахування особливостей попереднього розвитку її економіки як специфічного організму з притаманними саме йому законами і закономірностями функціонування. Це призвело до втрати значної частини вітчизняного економічного і трудового потенціалів. Протилежна їй за сутністю — інноваційна модель, навпаки, як обов'язковий складник пропагує втручання державних інституцій у процеси реформування економіки. На прикладі Китаю можна демонструвати певну її ефективність.

Внаслідок некритичного сприйняття першої з названих моделей Україна, за різними даними, за роки реформ втратила від 60 до 75% свого економічного потенціалу, що майже вдвічі перевищує цей показник під час Другої світової війни. Водночас ми втратили близько 10 млн робочих місць кваліфікованої праці, тоді як КНР завдяки реформам досягла високого приросту ВВП (8—12% щорічно), додатково створивши понад 300 млн робочих місць [2, 11].

Неефективність реформування економіки України особливо вражає на тлі загалом сприятливої за основними ресурсними показниками ситуації в нашій країні. Зокрема, займаючи лише 0,4% суходолу, Україна на своїй території концентрує приблизно 20-ту частину світових природних ресурсів. До того ж ми володіємо майже 40% європейських запасів чорноземів.

Наведені дані свідчать, що результативність економічних перетворень великою мірою залежить від адекватного конкретним умовам вибору моделі подальшого еко-

номічного розвитку. Проте не меншу роль у забезпеченні повномасштабних економічних перетворень, а значить, і реалізації суспільством його трудового потенціалу, відіграють особливості демографічного розвитку тієї чи іншої країни, домінуючі тенденції кількісних та якісних характеристик народонаселення певних територій, управлінських дій стосовно них, зрештою, територіального поділу країни.

Тому значної ваги набуває питання здійснення в Україні **адміністративної реформи** в контексті вдосконалення системи управління соціальними, зокрема інноваційними процесами, оптимізації розподілу функцій між верхніми та низовими ланками цієї системи, а також упорядкування адміністративно-територіального поділу. Останнє безпосередньо пов'язане з територіальною організацією народонаселення і потребує визначення кількісних критеріїв — оптимальних для управлінських дій стосовно певних територій. Слід, однак, зауважити, що кількісні критерії щодо чисельності населення конкретної адміністративної одиниці, які максимально забезпечували б її соціально-економічний, науково-технічний розвиток, однозначно не встановлені. Відомо лише, що різке збільшення населення на тій чи іншій території зумовлює відповідне ускладнення організаційних форм управління нею.

Світовий досвід удосконалення адміністративно-територіального поділу для України має радше обмежене значення, однак не слід його ігнорувати, а навпаки, потрібно вдумливо вивчати. Адже територіальна організація населення є надзвичайно консервативною, але піддається істотному коригуванню, переважно на переломних етапах історичного розвитку. Так, майже не підлягає змінам адміністративно-територіальний устрій США, Франції, Великої Британії, інших економічно розвинених країн. При цьому здебільшого використовується **триступеневий рівень поділу** (наприклад, у

США — штат, округ або графство, міська чи сільська громада; у Франції — економічний район, департамент, комуна; у Великій Британії — історична територія, графство, муніципалітет; у сучасній Польщі — воєводство, повіт, гміна; в царській Росії — губернія або область, повіт, волость). Оскільки адміністративний поділ більшості країн склався багато десятиліть чи навіть століть тому, їхні територіальні одиниці часто різко відрізняються одна від одної за чисельністю населення, розмірами, рівнем економічного розвитку тощо. А це означає, що територіальна організація народонаселення навіть економічно розвинених країн є далекою від оптимальної.

Наведемо кілька конкретних прикладів. Відомо, що США складаються з 50-ти штатів та одного федерального округу, які, в свою чергу, діляться на адміністративні округи (їх загальне число сягає 3100). При цьому вражає розбіжність між кількістю населення деяких штатів. Приміром, на початок 90-х років у найбільш населеному штаті Каліфорнія було зосереджено майже 30 млн мешканців, тоді як у Вермонті (створений ще у XVIII ст. і є, як і інші дрібні штати так званої Нової Англії, свого роду історичним анахронізмом) — 563 тис., а на Алясці — всього 550 тис. осіб. Те саме стосується й адміністративних округів. Зокрема, порівняно невеликий штат Північна Кароліна ділиться на 100 округів (графств), чисельність населення яких коливається від 4 до 423 тис. мешканців [3, 427]. Своєрідним рекордсменом з подрібнення власної території виступає штат Техас з його 255 округами, населення яких — в інтервалі від 2,82 млн до 100 (!) осіб [4, 192].

У Франції ще з часів Великої французької революції країна поділена на департаменти: спочатку їх було 90, до нашого часу (без заморських територій) їхня кількість зросла до 96. Наявність багатьох дрібних адміністративних одиниць у порівняно не-

великій країні, покликаних свого часу подолати прояви місцевого сепаратизму, неймовірно ускладнює процеси управління, передовсім економічним життям. Тому у повоєнні роки Франція, не відмовляючись від департаментального поділу, змушена була згрупувати їх у 22 економічні райони, що частково відповідають історичним провінціям цієї країни. Таким шляхом у 70-х роках пішла й Іспанія, де 50 провінцій об'єднали в 17 автономних областей, дещо раніше — Італія, в якій 94 провінції групуються в 20 областей. Стосовно Великої Британії, то в ній недавно відновлено поділ на 4 історико-географічні території (Англія, Уельс, Шотландія, Ольстер), наділені значною місцевою автономією. Нижчий рівень територіальних одиниць у цій країні становлять графства, округи та інші прирівняні до них території, загальне число яких дорівнює 94. Особливості британської політичної системи з відсутністю Конституції країни призвели до того, що такі складові частини Великої Британії, як острів Мен та Нормандські острови, формально є суб'єктами всієї Співдружності націй.

Разом з тим у багатьох країнах і досі практикують надмірно подрібнений поділ території. Так, Японія ділиться на 61 адміністративну одиницю (47 префектур та 14 округів острова Хоккайдо), тоді як у складі Туреччини налічується 75 ілів (провінцій), Таїланду — 73, Філіппін — 74 провінції. Надзвичайно складний, причому багатоступеневий, територіальний поділ Індії, низки інших країн світу.

Доволі консервативним є адміністративно-територіальний устрій у багатьох колишніх соціалістичних країнах. Так, у КНР після її утворення майже незмінним залишився поділ за чотириступеневою системою: провінція — округ — повіт — волость. Значні перетворення відбулися тільки на півночі та північному сході країни, де за-

мість 5 провінцій (Суйюань, Чахар, Жехе, Сіньянь та Ляобей) створено єдиний автономний район — Внутрішню Монголію, а замість 7 інших — 3 нові провінції Маньчжурії (Хейлунцзян, Гірин, Ляонін). Усього ж у Китаї нині налічується 23 провінції (включаючи новостворену Хайнань та острів Тайвань, який фактично перебуває поза межами юрисдикції КНР), 5 автономних районів, 4 міста центрального підпорядкування, а також 2 особливі економічні території — Сянган й Аоминь (відповідно: колишні британське і португальське володіння Гонконг і Макао). Населення основних адміністративних одиниць країни коливається в дуже значному інтервалі: від 2 млн (Тибетський автономний район) до майже 100 млн осіб (провінція Сичуань).

З іншого боку, в деяких країнах шляхом проб і помилок неодноразово здійснювались адміністративно-територіальні перетворення. Так, повоєнна Польська Народна Республіка ділилась на 17 воєводств та 5 найбільших міст, прирівняних до воєводств. Згодом країну було поділено на 49 дрібних воєводств. І, нарешті, сучасна Польща майже відновила попередній адміністративний устрій (16 воєводств). Назагал адміністративна реформа у більшості країн проводилася у напрямі укрупнення раніше існуючих територіальних одиниць. Проте є й окремі винятки. Так, у Румунії замість обмеженої кількості областей впроваджено поділ країни на 40 дрібних одиниць — повітів або жудеців, до яких прирівняно також столичний округ. У найбільшій африканській країні — Нігерії — постійно зростає кількість штатів (нині їх 36).

Перш ніж перейти до розгляду цікавого для України контексту, наведемо кілька прикладів, що стосуються **середньої чисельності** мешканців основних адміністративно-територіальних утворень деяких зарубіжних країн. Отже, на кінець 90-х років минулого століття середня чисельність на-

селення воєводств Польщі становила 2,415 млн осіб, повітів та столичного міста Румунії — 565 тис., графств і прирівняних до них територій Великої Британії — 618 тис., економічних районів і департаментів Франції, відповідно, — 2,63 млн та 602 тис., областей і провінцій Італії — 2,91 млн та 606 тис., автономних областей і провінцій Іспанії — 2,3 млн і 786 тис., префектур та округів Японії — 2,05 млн осіб. Разом з тим середня чисельність населення штатів та федерального округу США перевищує 5,11 млн осіб (для звичайних округів країни ця цифра знижується до 84 тис.), а провінцій та автономних районів Китаю наближається до 36 млн осіб (розраховано за виданням [5]).

Отже, основні адміністративні одиниці багатьох країн, окрім найбільших за територією та населенням, налічують, як правило, кілька мільйонів або сотень тисяч мешканців. Подібна закономірність характерна насамперед для середніх за розміром і чисельністю населення країн, до яких, безперечно, належить й Україна. Однак такий розподіл населення притаманний і Російській Федерації, незважаючи на її колосальні розміри. Всього в цій країні донедавна було 89 суб'єктів федерації (49 областей, 6 країв, 21 автономна республіка, 1 автономна область, 10 автономних округів та 2 міста центрального підпорядкування). Середня чисельність населення даних суб'єктів — 1,68 млн осіб, хоча окремі адміністративно-територіальні одиниці Росії за цим параметром можуть відрізнятися у сотні разів. Так, населення Москви перевищувало населення Євенкійського автономного округу в 355 разів (відповідно: 8,876 млн та 25 тис. осіб у 1989 р.).

Стосовно ж **України** слід, насамперед, відзначити, що впродовж XX століття її адміністративний устрій зазнав кардинальних змін. На початку минулого століття Україна була позбавлена будь-яких ознак не

лише державності, а й навіть територіальної автономії. Її розділили між двома імперіалістичними державами: Росією та Австро-Угорщиною, причому в складі останньої українські землі переважно належали австрійській, частково — угорській частинам цієї країни. Всього в межах Російської імперії основна українська етнічна територія охоплювала 9 губерній, які, в свою чергу, ділилися на 92 адміністративні одиниці нижчого порядку (90 повітів та 2 міста губернського підпорядкування). Сюди не входили 4 північні повіти Чернігівської губернії (історична Стародубщина), а також 5 повітів і 2 міста Таврійської губернії (Кримський півострів) з їх переважно неукраїнським населенням. Натомість значний масив етнічних територій знаходився поза межами 9 губерній так званої Малоросії та Новоросії. Йдеться про здебільшого або ж частково заселені українцями повіти сусідніх губерній. У Бессарабській губернії таких повітів було 3 (Хотинський, Аккерманський, частково — Ізмаїльський), у Люблінській губернії — 4 (Холмський, Грубешівський, Томашівський, почасти — Білгородський), у Сідлецькій — 3 (Володавський, Біло-Підляський, частково — Костянтинівський), у Гродненській — 3 (Брестський, Кобринський, почасти — Більсько-Підляський), у Курській — 4, Воронежській — 4 (окрім того, ще один — частково), в Області Війська Донського — 3 округи, в Кубанській області — 3 відділи (ще один — почасти), в Чорноморській губернії — 1 повіт (Новоросійський — частково).

В Австро-Угорській імперії перебували такі українські історичні території: Галичина (42 повіти повністю та 10 — Надсяння і Лемківщини — частково), Буковина (8 повітів, з яких цілковито українських — 4, частково — 2), «Угорська Русь», тобто Закарпаття (об'єднувала 49 дрібних адміністративних одиниць — так званих столиць, з яких 20 були здебільшого українськими).

Назагал українські повіти обох імперій істотно різнилися між собою за чисельністю населення: в межах Росії вони налічували переважно по кілька сотень тисяч мешканців, тоді як в Австро-Угорщині — не більше кількох десятків тисяч осіб (винятком був лише Львів, прирівняний до окремого повіту).

Радикальних змін зазнала територіальна організація населення на українських землях після розпаду обох імперій. Так, у Радянській Україні в 20-х роках ХХ ст. замість губерній і повітів республіку поділили на округи (всього їх налічувалося 41, включаючи формально прирівняну до них Молдавську АРСР — сучасне Придністров'я) та райони. Волості ж взагалі перестали існувати. Чисельність населення округів становила по кілька сотень тисяч жителів, майже ніде не досягаючи мільйона.

Від 1932 року і дотепер в Україні прийнято територіальний поділ за триступеневою схемою: область — район — населений пункт (села, селища міського типу та ін.). Причому до областей прирівнюються міста республіканського підпорядкування, а до районів — міста обласного підпорядкування. Всього нині в Україні 27 територіальних одиниць першого рівня (24 області, 1 автономна республіка, 2 міста центрального підпорядкування). Другий рівень становлять 490 адміністративних районів (від 11 до 27 по окремих областях) та 178 міст обласного підпорядкування, третій рівень — численні сільські населені пункти, малі міста і селища міського типу.

У середньому на кожну територіальну одиницю першого рівня припадало: у 1939 р. — 1,62 млн осіб; у 1959 р. — 1,55 млн; у 1970 р. — 1,74 млн; у 1979 р. — 1,84 млн; у 1989 р. — 1,92 млн осіб (розраховано за виданнями [6, 14–27; 7, 14]). Отже, у повоєнний час населеність основних територій країни неухильно зростала, проте самі територіальні

одиниці продовжували істотно відрізнятися у демостатистичних характеристиках (наприклад, у 1989 р. в Донецькій області налічувалося 5,318 млн мешканців, тоді як у м. Севастополі — тільки 356 тис.). Проте до 2004 року (в зв'язку із загальною депопуляцією населення) середня чисельність жителів територіальних одиниць першого рівня знизилася до 1,751 млн осіб, тобто майже на 9%. Стосовно одиниць другого рівня, то на кожну з них нині в середньому припадає 71 тис. мешканців.

Зауважимо також, що в більшості регіонів України значною мірою уніфікована територіальна організація населення, коли в однотипних за господарською спрямованістю областях є кілька міст обласного підпорядкування, та співмірна кількість районів зі співмірною чисельністю жителів. Проілюструємо це на прикладі трьох областей Карпатського регіону. В Тернопільській області є 1 місто обласного значення та 17 адміністративних районів, у Чернівецькій — 2 міста й 11 районів, у Закарпатській — 5 міст і 13 районів. У середньому на кожну територіальну одиницю другого рівня на Тернопіллі припадало у 1989 р. 65 тис. мешканців (у тому числі по районах області — 57 тис.), на Буковині — 78 тис. (по районах — 62 тис.), у Закарпатті — 83 тис. Помітно порушується ця тенденція в промислових областях південного сходу країни, особливо у Донбасі, який характеризується великою кількістю міст обласного підпорядкування та малою населеністю місцевих адміністративних районів. Так, у Донецькій області є 28 міст обласного підпорядкування і 18 районів, у Луганській — 14 міст і також 18 районів. Кожна територіальна одиниця другого рівня на Донеччині налічувала в 1989 р. у середньому 132,8 тис. мешканців (у тому числі по районах — 46,5 тис.), на Луганщині — 89,3 тис. (по районах — тільки 45,4 тис.). У деяких сільських, тобто вкрай нетипових для суто

індустріального Донбасу районах цих областей, було зосереджено приблизно по 20 тис. жителів, що майже втричі менше порівняно із Західним регіоном.

Протягом останнього десятиліття ситуація з населеністю адміністративно-територіальних одиниць країни другого рівня мало змінилася. Так, на початок 2004 р. на кожну з таких одиниць у середньому припадало: в Тернопільській області — 62,2 тис., Чернівецькій — 70,1 тис., Закарпатській — 69,2 тис., Донецькій — 101,6 тис., Луганській — 76,2 тис. осіб. Щодо аналогічних показників по областях інших регіонів, то вони, за окремими випадками, коливалися в інтервалі від 51 до 88 тис. мешканців (розраховано за [8, 28–29]).

Отже, територіальні одиниці України першого рівня у системі управління налічують, здебільшого, по кілька мільйонів населення, тоді як одиниці другого рівня — десятки тисяч жителів. Загалом за населеністю області та прирівняні до них одиниці першого рівня можна зіставити з відповідними територіальними одиницями більшості європейських країн та Японії. Однак адміністративні райони областей і міста обласного значення важко порівнювати з одиницями другого рівня основних країн Європи: вони, радше, співмірні з одиницями третього рівня або з округами США.

Це свідчить, що в сучасній Україні склалася певною мірою специфічна система територіального устрою, а значить, і територіального розподілу населення. Як ми вже наголошували, в демографічній науці немає строгих критеріїв оптимальної населеності територій різного рівня. При цьому не виключено, що стосовно окремих континентів чи навіть груп країн оптимальною для територій різного рівня у системі управління може виявитися зовсім різна чисельність населення. Тому, вірогідно, Україна, здійснюючи адміністративну рефор-

му, має, передовсім, орієнтуватися на європейські країни, які нагромадили значний досвід у цій сфері суспільної діяльності. Виходячи з такої передумови, в Україні можна було б запропонувати чотирирівневу систему поділу її території: область — округ — район — громада.

Однак подібна новація істотно ускладнила б систему територіального управління в країні, що зовсім не корелює ні з економічною, ні з політичною доцільністю її поступального розвитку. Навпаки, перехід на ринкові засади функціонування економіки диктує необхідність усебічної раціоналізації загальнонаціональної системи управління всіма соціальними процесами, зокрема, спрощення її структури, суттєвого зменшення витрат на утримання адміністративного апарату тощо. Пропонуючи ті чи інші варіанти адміністративної реформи, науковці повинні максимально враховувати попередній вітчизняний і зарубіжний досвід у розв'язанні цього питання. Тому не можемо не висловити свою точку зору на пропозицію певних політичних сил запровадити в країні замість існуючого земельний устрій, коли Україна ділилася б на обмежену кількість земель, що частково відповідають колишнім історичним територіям. Як правило, пропонується створити від 10 до 15 таких земель (Галичина, Волинь, Буковина, Закарпаття, Поділля, Слобожанщина, Донбас, Крим та ін.). Було висловлено також думку щодо зменшення кількості областей до 8-ми (Львівська, Вінницька, Київська, Харківська, Донецька, Дніпропетровська, Одеська, Кримська). Крім того, планувалося різко скоротити кількість адміністративних районів. Подібна схема зовні виглядає вельми привабливою, але, вважаємо, лише ускладнить процес управління територіями, а в окремих регіонах — навіть стимулюватиме зростання відцентрових настроїв. Слід також нагадати, що у Радянській Україні у 60-х роках уже укрупнюва-

ли райони, і це мало негативні наслідки. Оскільки таке реформування територіального устрою супроводжувалося різким ускладненням процесу управління, штучним створенням колосальних додаткових труднощів для громадян, від цієї ідеї довелося відмовитися.

Безумовно, територіальна організація населення потребує певного вдосконалення. Так, деякі області України свого часу були скомпоновані з кількох зовсім різних за історичним розвитком територій. Зокрема, Сумська область об'єднала частини колишніх Харківської, Чернігівської, Полтавської і Курської губерній. Штучним утворенням є також сучасна Одеська область, куди ввійшли частини Херсонської, Подільської та Бессарабської губерній. Отже, адміністративна реформа, на наш погляд, потребує певного, але аж ніяк не кардинального впорядкування як кількості територіальних одиниць різних рівнів, так і меж між ними. Основний сенс реформи — поліпшення територіальної організації населення. Це спонукає до істотного перегляду економічного районування країни, що має стати одним із визначальних чинників раціонального використання та безперервного нарощування соціально-трудового потенціалу кожної території країни у всьому різноманітті його модальностей. Певні пропозиції щодо вдосконалення економічного районування України відомі, вони віддзеркалюють назрілу необхідність докорінного його перегляду. Згідно з цими пропозиціями в Україні слід виділити 6 соціально-економічних районів, що допоможе якнайповніше реалізувати нову регіональну політику. У концепції такої політики мають конкретизуватися пріоритетні напрями розвитку кожного соціально-економічного району, враховуватись їх геополітичне положення, природні ресурси, промисловий та агропромисловий потенціали, співвідношення висококваліфікованої і деше-

вої робочої сили, екологічні умови тощо [9, 9–10].

Запропонована схема соціально-економічного районування України має такий вигляд: 1) Центральний район — області Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська та м. Київ; 2) Донецький (Східний) район — Донецька і Луганська; 3) Західний район — Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька; 4) Придніпровський (Центрально-Східний) район — Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська; 5) Причорноморський (Південний) район — Миколаївська, Одеська, Херсонська, АР Крим та м. Севастополь; 6) Харківський (Північно-Східний) район — Полтавська, Сумська, Харківська. Виділені в цьому контексті соціально-економічні райони (власне, регіони) України, попри всі особливості їх розвитку, все-таки порівнювані у багатьох аспектах, зокрема в демографічному. Так, у 2004 р. населення Центрального району становило 11,441 млн, Західного — 9,467 млн, Донецького — 7,112 млн, Причорноморського — 7,156 млн, Придніпровського — 6,437 млн, Харківського — 5,665 млн осіб. Як бачимо, за населеністю окремі соціально-економічні райони перевищують інші не більш як удвічі. При цьому знижена населеність деяких районів компенсується їх підвищеним соціально-економічним, насамперед індустріальним, розвитком.

Отже, запропонований львівськими науковцями варіант соціально-економічного районування значною мірою знімає нерівномірність демографічного (наприклад, Донецька область переважає за чисельністю свого населення Волинську та Чернівецьку приблизно у 5 разів) і народногосподарського розвитку основних адміністративно-територіальних утворень країни, зближує стартові умови регіонів щодо їх по-

дальшого економічного поступу, зокрема, сприяє оптимізації використання наявного людського потенціалу.

Зрозуміло, що ця схема районування країни дещо повторює організацію раднар-госпів наприкінці 50-х — на початку 60-х років минулого століття, тому вона може бути ефективною лише за узгодженості дій відповідних органів на всіх рівнях функціонування загальнодержавної системи управління, аж до її низових організаційних ланок, спрямованих на прискорення соціальних процесів, подолання відставання України в економічному, науково-технічному, інноваційному розвитку від передових європейських держав.

Останнім часом у країні обговорювався урядовий проект адміністративно-територіальної реформи, за яким пропонувалося запровадити таку схему її реалізації: 1) громада — це територія, як правило, сільська, де мешкає приблизно 5 тис. осіб; 2) район — з населенням не менше 70 тис. осіб, оскільки, за твердженнями ініціаторів реформи, саме така кількість населення з погляду забезпеченості ресурсами та ефективності управління є оптимальною та відповідає світовій практиці для територіальних утворень подібного рівня. Сюди ж належать і міста-райони — також з населенням не менше 70 тис. осіб; 3) регіон — це сучасні 24 області, АР Крим та 2 міста центрального підпорядкування. До них пропонується додати міста-регіони з населенням не менше 750 тис. осіб (Харків, Одеса, Львів, Донецьк, Дніпропетровськ, Запоріжжя) [10, 89–91].

Як бачимо, цей проект насамперед кардинально заторкує низові ланки в загальнонаціональній системі управління, оскільки веде до скорочення значної кількості існуючих адміністративних районів та, особливо, сільських рад. Тому закономірною була досить стримана реакція громадськості різних регіонів країни при обгово-

ренні такого реформування на місцях. Очевидно, правильною є пропозиція повномасштабного впровадження адміністративно-територіальної реформи лише після всебічної попередньої апробації її на обмеженій території країни.

Загалом територіальна організація населення, хоча і є важливою передумовою оптимізації формування і використання людського потенціалу, однак інноваційні зрушення відбуваються тоді, коли узгоджуються дії комплексу соціальних інституцій, покликаних якнайповніше сприяти соціально-економічному і науково-технічному прогресові країни та всіх її регіонів, повномасштабній реалізації спроможностей суспільних систем щодо інноваційної моделі розвитку, використання духовно-інтелектуального потенціалу трикутника «освіта — наука — інновації». Наприклад, за умов вимирання села важливі не лише реалізація програми «шкільний автобус» чи об'єднання депресивних населених пунктів, а й збереження в кожному з них школи навіть з малою кількістю учнів як соціальної інтелектуальної інституції, її комп'ютеризація, можливість доступу до Інтернету, забезпечення спостереження за станом їхнього здоров'я, фізичного розвитку тощо.

Територіальний поділ має насамперед виходити з тези, що населення тих чи інших територіальних утворень є не просто людською популяцією, а об'єднанням людей, які становлять органічну єдність, пов'язані господарськими, політичними, звичаєво-історичними, соціокультурними, релігійними та іншими відносинами. Для України вони характеризуються не лише «оптимумом населення», кількісну межу якого не можна — без ризику для розвитку регіону — переступити, а й тією **соціокультурною фабулою**, яка вибудовувалася впродовж століть різними імперіями, сусідами зі знаком «мінус» щодо формування

національної ідентичності українців, збереження їх рідної мови, літератури, культури загалом.

Якщо інновації є справді передумовою для коригування поведінки людей, основою «соціокультурних змін», то слід починати зі зворотних процесів до русифікації, полонізації, мадяризації тощо, тобто з джерел та механізмів дерусифікації, які збільшуватимуть, буцімто (за Д. Табачником), «узкий слой украиноязычной интеллигенции» (очевидно, після українофобського інтелекто-лінгводида). Аби регіоналізм не заступив нам необхідності розробки стратегії розвитку України як держави народу, що дав їй назву, потрібна нова **парадигма регіоналізації**, а саме: рекультрегіоналізації як основи консолідації нації навколо тих її прикмет й історичних ознак, культурних традицій і державницьких ідеалів, які нищилися нашими сусідами впродовж віків і які нині потребують рекультивації.

Отже, **рекультивація** — це не тільки здійснення реверсного режиму щодо припинення духовного розчленування України на окремі частини для їх подальшої асиміляції, а й суспільна рекультрегіоналізація національно потолочених соціумів і територій, з відновленням їх споконвічної українськості та націоцентричності в освітньому, мовному, мас-медійному, культурологічному, релігійному і соціогуманітарному аспектах, особливо щодо виховання молодого покоління. Рекультрегіоналізація — це процес зі знаком «плюс» щодо ренесансу соціальних доміант українськості з метою зменшення культурної, мовно-інформаційної та іншої привнесеної полярності між Сходом і Заходом України, яку зловмисне роздмухують антиукраїністи у політичних ігрищах і проектах регіоналізації, федералізації чи сепаратизму, особливо під час виборчих перегонів. Культурна унікальність, національна ідентичність, самобутність української нації — фунда-

ментальніші від штучної — інспірованої ззовні — регіоналізації, і є основоположними для креативності молоді та її духовно-інтелектуального спілкування з навколишнім, на жаль, не завжди соціогуманним світом. Сьогодні найбільше цінуються знання, інтелект людини, нації, спрага до них молоді.

Для забезпечення єдності національного простору не обов'язково видумувати щось нове, а достатньо вивчити те, що створив світ за час нашої інформаційної ізоляції. І, адаптувавши цей досвід до наших умов і реалій, не лише екстенсивно залучити всі регіони, а й інтенсифікувати новації на шляху нашого євроінтеграційного поступу та підсилення національної безпеки — енергетичної, геополітичної, мовно-інформаційної, військової тощо.

Враховуючи ризики, які несе для національної безпеки інтелектуальний антиукраїнізм, і роль рекультрегіоналізації у відродженні українськості, ми вперше обґрунтовуємо парадигму регіоналізації України не як **диференціації** її регіонів на окремі частини, а як посилення та інтенсифікації **націоцентризму** у порівняно різнорідних за специфікою частинах — для зміцнення державницької цілісності й незалежності, виховання на цій ідеології патріотизму молодого покоління. Тому «ми мусимо навчитися чути себе українцями — не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіційних кордонів. І се почуття не повинно у нас бути голою фразою, а мусить вести за собою практичні консенквенції. Ми повинні — всі без виємки — поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах у її теперішнім культурнім стані, познайомитися з її природними засобами та громадськими болячками і засвоїти собі те знання твердо, до тої міри, щоб ми боліли кожним її частковим, локальним болем і радувалися кожним хоч як дрібним та частковим її успіхом, а голов-

но, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді практично частиною його» [11, 405].

У цьому контексті регіональна політика має трактуватися як частина загальної концепції **соціогуманістичної** стратегії розвитку України. Ця стратегія має бути дотичною як до міжнародних відносин і прав титульної нації, так і до внутрішніх чинників підвищення ролі людини, національних еліт, зокрема наукової, освітянської молоді, до **якісних** характеристик (духовних, інтелектуальних, моральних), соціально-економічних та інших механізмів продукування нових знань, генерування нової інформації, проектів, ідей тощо. Така стратегія має сприяти одухотворенню ціннісних орієнтацій і мотивів творчих продуцентів інтелектуальної власності за умов загострення суперечностей між потребою збереження етнічної ідентичності та зодноріднювальними впливами сучасних глобалізаційних процесів. Це — з одного боку. А з другого, слід враховувати необхідність підвищення конкурентоспроможності України, індексу її людського розвитку, духовно-культурного фактора, традицій тощо з метою входження у європейську і світову спільноту на рівнопартнерських засадах [12].

1. Культурология. XX век. Энциклопедия. Т 1. — СПб.: Университет. Алетейя, 1998. — С. 251.
2. Павловський М. Стійкість економічної системи — необхідна умова зростання добробуту // Універсум. — 2001. — № 1–2. — С. 11.
3. Encyclopaedia Americana. — V. 20. — Danbury, Connecticut, 1996. — P. 427.
4. The World Book Encyclopedia. — V. 19. — Chicago, 2001. — P. 192.
5. Handbook of the Nations / 14-th Edition. — New York — London, 1997. — 512 p.
6. Наулко В.І. Географічне розміщення народів в УРСР. — К.: Наук. думка, 1966. — С. 14–27.

7. Население СССР. По данным Всесоюзной переписи населения 1989 г. — М.: Финансы и статистика, 1990. — С. 14.
8. Статистичний щорічник України за 2004 рік / Держкомстат України. — Київ: Консультант, 2005. — С. 27–28.
9. Долішній М.І., Паламарчук М.М., Паламарчук О.М., Шевчук Л.Т. Соціально-економічне районування України / Препринт наук. доп. — Львів, 1997. — С. 9–10.
10. Реформа для людини / Збірн. матер. про шляхи реалізації адм.-тер. реформи в Україні. — К.: Секретаріат Кабінету Міністрів України, 2005. — С. 89–91.
11. Іван Франко. Збірн. творів у 50-ти томах. Т. 45. Філософські праці. — К.: Наук. думка, 1986. — С. 401–409.
12. Вовканич Степан, Риндзак Ольга. Активізація наукової діяльності молоді в системі інноваційного розвитку. — Львів: ІРД НАН України, 2006. — 186 с.

С. Вовканич, С. Цапок

ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ УКРАЇНИ: ЧИННИКИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Резюме

Розглядаються питання територіального поділу України в контексті аналізу досвіду європейських та інших розвинених країн, історичної української практики, оптимізації сучасного стану територіальної організації у системі чинників інтенсифікації інноваційних та євроінтеграційних процесів, а відтак — збереження суверенності країни і тотожності титульної нації.

S. Vovkanych, S. Tsapok

TERRITORIAL DIVISION OF UKRAINE: THE ISSUES OF INNOVATION DEVELOPMENT AND EUROINTEGRATION

Summary

The questions of Ukraine territory division in the context of European and other developed countries, historical Ukrainian experience, optimization of the modern status of territory organization in the system of intensification issues of innovation and eurointegration processes are reviewed as well as preservation of the country sovereignty and title nation identity.